

Irena Eliášová rozená Balážová

Pocházím z Nové Dediny, z okresu Levice na západním Slovensku. Jsem pátá z devíti dětí.

Pověštinou to bylo u romských rodin tak, že jezdily ze Slovenska do Čech za prací. Většinou na státní statky. Vždycky jel nejdřív jeden člověk, říkalo se mu gazda, ten tu práci vyřídil a zároveň domluvil i ubytování, aby rodina dostala byt. Na poli pracovaly i ženy a děti nad patnáct let. Od jara do podzimu se pracovalo v Čechách a na podzim jeli opět domů na Slovensko.

V Čechách jsem byla poprvé, když mi bylo sedm let, to bylo v roce 1960. Stýskalo se mi vždycky po osadě, kde jsem byla mezi svými. My děti z osady jsme byly pořád spolu, i do školy jsme chodily pohromadě. Ve škole v Čechách jsme se musely učit česky, najít si nové kamarády, neměly jsme takovou volnost. Češi se k nám chovali docela hezky, jako děti jsme nepocítily rasismus, ani jsme nevěděly, co to slovo znamená.

Tam, kde se na státním statku vyřídila práce, tam se jelo. Byli jsme na Šumavě, u Kladna, ve Lvové u Jablonného v Podještědí, v Kolové u Kynšperku nad Ohří, v Rychnově nad Kněžnou, v Lipové a na dalších místech.

Co jsme si my, děti školou povinné, musely prožít? Do školy jsme chodily v Čechách i na Slovensku a musely jsme to zvládnout.

Natrvalo se rodiče usadili asi v roce 1973 v Chrastavě, když se na státním statku stali kmenovými zaměstnanci a ve městě dostali byt. Já jsem v té době pracovala na Slovensku v podniku Pleta, bylo mi dvacet, předtím jsem tam byla na internátě. Můj táta v té době dostal infarkt, tak jsem v práci skončila a přijela jsem do Chrastavy a zůstala u rodičů. V Čechách se nakonec usadili i všichni sourozenci. Dva bratři a sestra v Neratovicích, kde pracovali ve Spolaně. V Čechách jsem nejdřív pracovala v papírnách ve Štětí a dojížděla jsem tam autobusem. Při cestách jsem se poznala se svým budoucím mužem, který dojížděl za prací do Prahy. Manžel je původem z Liberce. Jeho předci pochází z větve polských Romů. Manželův dědeček a jeho bratr se odstěhovali na východní Slovensko do Michalovců, třetí bratr do Ameriky. V Michalovcích založili rodiny a pak se za prací odstěhovali do Liberce, manželova rodina žila v ulici Na Bídě.

V Chrastavě jsem pracovala v Textilaně. Ve dvaadvaceti jsem se pak vdala a ve třiaadvaceti jsem měla první dítě. Pak ještě další dvě. Vystřídala jsem potom hodně zaměstnání, protože děti byly často nemocné. Uklízela jsem, pracovala jako operátorka výroby, v devadesátých letech jsem šila pro automobilový průmysl, nikdy jsem neměla problém sehnat práci.

V Chrastavě se jednomu baráku říkalo Kovárna, protože tam kdysi, ještě před válkou, byli koně. Pak tam byly krásné byty, ve kterých jsme bydleli my a několik dalších romských rodin. V Chrastavě jsem žila ale jen chvíli do svatby, pak jsme žili v Liberci u manželových rodičů. Pak jsme v Liberci v Orlí ulici dostali byt od města.

Dnes je Romů v Liberci minimum v porovnání s tím, kolik jich tam bylo před revolucí. Hodně jich emigrovalo do Anglie a do Kanady.

Žili jsme si dobře. S manželem jsme chodili do práce, děti do základní školy Barvířská. Rasismus jsme poznali až po revoluci. Jednou byl v Liberci průvod „holých hlav“. Dívali jsme se z okna, šli naší ulicí. Za nima šlo asi třicet policajtů. Jedna sousedka, nepořádnice, nechala děti venku. A ty děti seděly na schodech a řvaly. Holé hlavy řvaly „Cikáni, do plynu, cikáni do plynu!“, ale děti si díky bohu nevšimly. Od té doby jsme měla trochu strach, nevěděla jsem, proč se to děje, tak jsem se o to začala zajímat. Hodně jsem o tom četla a myslím si, že k těm skinům se dali hlavně takoví kluci, kteří se chtěli ukázat, zviditelnit. Vedle své práce jsem ještě začala podnikat a prodávala jsem. Měla jsem na tržnici stánek a prodávala jsem oblečení. Pro zboží jsme jezdili do Polska a Maďarska. Jednou jsem v Praze na Spartě sehnala výhodně U. S. Army maskáče, v Liberci jsem je na trhu vystavila a začali pro ně chodit i holé hlavy. To byla taková legrace! Ostatní Romové, kteří tam prodávali, se tak báli, že jdou holé hlavy, ale oni šli za mnou! Kolikrát jsem se s nimi dala do řeči a ptala jsem se jich, proč se k nim dali, z jaké rodiny pochází. Jeden mi třeba řekl, že jeho babička byla Romka. Odpověděla jsem mu, že to nedělá z přesvědčení, že to dělá vlastně proti sobě, jen proto, že nemá co dělat, tak se chce zviditelnit. On se rozesmál, říká, „Paní Eliášová, vy jste tak upřímná, vy se vůbec nebojíte?“

Kdo za komunistů nepracoval, byl příživník. Maminka nemusela pracovat, protože měla hodně dětí, ale stejně chodila do práce. Dneska leckdo nepracuje, i když by mohl. A nejen Romové. Za socialismu Romové v Liberci pracovali nejvíc jako kopáči, v plynárně a na stavbách jako přidavači i zedníci, hodně Romů bylo vyučených. Hodně Romů pracovalo ve fabrikách, v Textilaně, Hedvě.

V roce 1993 jsem založila dětský romský soubor. Děti byly v pubertě a bála jsem se, že začnou chodit ven a vlítnou do nějaké party, začnou kouřit. Nacvičili jsme pár scének, které jsem napsala, také se tancovalo a zpívalo. Měli jsme úspěch, soubor fungoval asi tři roky a ani jedno z mých dětí nekouří.

Psala jsem už jako malá holka – říkanky a básničky a strašně mě to bavilo. Byla jsem velký čtenář a říkala jsem si, co kdybych taky něco napsala? Začala jsem psát „román“ a holkám ve škole jsem to řekla. Vždycky o přestávce jsme jim to četla a ony chtěly vědět, jak to bude dál, tak jsem musela každý den něco napsat. Holky chodily do školy i nemocné, aby věděly, jak to bude pokračovat. Jako starší jsem psala kamarádkám a sestřenicím zamilované dopisy. U nás v osadě žil vynikající muzikant Aladár, který od narození neviděl. Moc mě zajímalo, jaký je jeho život. Tak jsem o něm slovensky napsala povídku Temnota a Můj domov a poslala jsem je do redakce časopisu Svet socialismu a oni mi je vytiskli. To byla moje prvotina, bylo mi asi sedmnáct let. Hodně jsem psala i básně. Sestřenka chtěla, abych o ní napsala báseň, tak jsem napsala pravdu a ona se urazila a dva měsíce se mnou pak nemluvila. Jsem prostě optimistický pisatel, který píše tak, jak bere život.